

Nalizukwa...

1

*Hadithi za Kisukuma
na tafsiri za Kiswahili*

Tafadhali:

- Ukikuta kosa lolote ndani ya kitabu hiki au
- Ukiwa na swali au pendekezo lolote au
- Ukihitaji nakala nyingine ya kitabu hiki

Wasiliana na:

Naomi Glock

c/o AIM

SLP 1414

Mwanza, Tanzania

naomi_glock @sil.org

Nalizukwa...

1

*Hadithi za Kisukuma
na tafsiri za Kiswahili*

Watafsiri: M. Masanagulilo, S. Limbe, A. Mchaki
Mratibu na mhariri: N. Glock
Mratibu msaidizi: S. Nkoma Ngallaba

Michoro katika kitabu hiki:

I. D. Mashauri (IKIGO):
kurasa 4, 8, 12, 17, 21, 22, 26

The Art of Reading © SIL International:
kurasa 3, 14, 24, 27, 31

Hadithi hizi zimeandaliwa na kuandikwa
katika warsha iliyofanyika kwenye kituo cha
AICT Makongoro, Mwanza
Machi –Mei, 2009

Toleo la kwanza
Nakala 1000

Copyright © 2009
SIL International

Kimechapwa na:
Inland Press, P.O.Box 125, Mwanza, Tanzania
Mwanza, Tanzania
August 2009

Ūtunge ūbūtendele ng'wana munonga,
Ūtunge ūbūtendele ng'wana munonga,
Ūtunge ūbūtendele

Mūbulamū wakwe bose witaga gīko, kushīsha
ng'halīkīlo ya būlama wakwe.

— *Mebo Elias*

mpaka inakatika. Kesho yake tena huimba hivyo hivyo:
Utunge ubutendele ng'wana Munonga,
Utunge ubutendele ng'wana Munonga,
Utunge ubutendele.
Alikuwa akifanya hivyo mpaka mwisho wa maisha yake.

Ūlū yashīka lūlū īmbūla wayimba:

Ūtūnge ūbūtendele ng'wana munonga,
Ūtūnge ūbūtendele ng'wana munonga,
Ūtūnge ūbūtendele

Īmbula ilītūla. Nīse lūlū twadegeleka. Nose lūlū
nise twaimba lūlū. Wei alī hakībīga, ūbise tūlī
mūndugū kūnū, niswe twayimba.

Ūtūnge ūbūtendele ng'wana munonga,
Ūtūnge ūbūtendele ng'wana munonga,
Ūtūnge ūbūtendele

Alīyo īmbūla īlisūkila gete nhale. Yatūla, yatūla,
aliyo akwīmbaga dūhū, kūshisha nose yagata. Ūlū
yugata woya. Hangi nī ntondo yaho gīko, wīmba

alichojenga na kuanza kuimba:

Utunge ubutendele ng'wana munonga,
Utunge ubutendele ng'wana munonga,
Utunge ubutendele.

Tulikuwa tukisikiliza, mwishowe nasi tukawa tunaimba pia,
yeye akiwa kwenye nyumba yake, nasi tukiwa nje huku
tukiimba:

Utunge ubutendele ng'wana munonga,
Utunge ubutendele ng'wana munonga,
Utunge ubutendele.

Wakati mvua kubwa ilipokuwa ikinyesha, aliendelea kuimba

Yaliyomo

Gideon Bundala: Ng'wano gwa Shimba

Yowe kwa Ajili ya Simba 1

**Martha Masaga: “Kwigwa kwa Mbūlū Mpage
Misinga mu Gūtū”**

“Kusikia kwa Kenge Mpaka Damu Masikioni”..... 10

Anna Ng'habi: Bolekejagi Būtogwa Wing'we

Waonyesheni Upendo Wenu 13

Matthew Masanagulo: Mhayo Gwa Ng'wa Seba

Neno la Bwana 16

Rebecca Bundala: “Iyoka!”

“Nyoka!” 23

Eunice Gagala: Mbiti

Fisi 26

Mebo Elias: Būgemi wa Mbula

Uganga wa Mvua 29

Shiswahili shilina irabu itano,
hanuma iShisukuma shilina
irabu mpungati gītī:

a	mapalala
e	idete
i	giti
ī	ndīlo
o	mbogo
u	ndulu
ū	lūgūlū

Bugemi wa Mbula

Abiswe twalī na gūkū wiswe wikalaga
Ng'wamanyili, Nassa. Mūma kanza genayo hamo
nali na miaka īne nūlū ītano. Twalī tutalī
ukwandya shule. Makanza gangī twajaga ko
ūkūng'wa gūkū. Bise nīswe twayegaga ūlū twaja
kunola ko.

Ū gūkū wise wagemaga mbūla. Ūlū yashika
īmbula twigwa ilaka lyakwe akwīmbaga koi.

Twayega lūlū gīko, ūtwīmbo twakwe dūhū.

Ūlū mbula yiza wazwala myenda yapi.

Wingīla wali wazenga kanūmba kitanagwa kibiga.

Uganga wa Mvua

Wakati nilikuwa na umri wa miaka minne au
mitano, tuliishi na babu yetu huko Ng'wamanyili, Nassa.
Tulikuwa bado hatujaanza shule. Mara kwa mara
tulimtembelea Babu, na tulikuwa tukifurahi sana tukienda
kumwona.

Babu yetu alikuwa mganga wa mvua. Wakati mvua
ilippokuwa ikinyesha, tulisikia sauti ya Babu akiimba, nasi
tulifurahia nyimbo zake.

Wakati mvua ikianza kunyesha, alikuwa akivaa
nguo nyeusi na kuingia katika kijumba cha mviringo

henaho yūlibīla. Nūbūka lūlū nalī pela mukaya.
Nūshika nūkagwa na kūjima kakanza lūlū!

Aho kabīta kakanza kado, nūbamuka kūnū
nalīdetema. Nūbūka nūgūshosha ū nyango wangū
wangū.

Nalīkuwīla nūmugati ya numba natalalile.
nogohaga kalekaga ya kūsombola! Kūfumīla
ikanza lyenīlo noya nūkūfuma hanze būjikū,
kūlwa kūkangwa na mbiti yenīyo.

— *Eunice Gagala*

Nikainuka sasa, huku nikikimbia ndani ya nyumba.
Nilipofika ndani nikaanguka na kupoteza fahamu kwa
muda.

Ulipopita muda kidogo nikashtuka, huku
nikitetemeka. Pale pale nikainuka na kuurudisha mlango
haraka haraka. Wacha nikwambie, hata ndani ya
nyumba sikulala. Niliogopa sana hata nisingeweza
kujieleza!

Kutoka wakati huo nikaacha kutoka nje usiku, kwa
sababu ya kutishwa na fisi huyo.

Ng'wano gwa Shimba

Ūng'wano gwa shimba gūtī gwa kūdūdīja
nghūmbi nūlū kūja wambaga shikuba! Mami,
ūkaigwaga īshimba? Wīdebile? Wayibona? Nūlū
ūkung'wano gwa shimba wajako?

Lūshikū lūmo natalī Msalala gūkalīla
ng'wano ikanza gītī lya saa ikūmi jamhīndī. Banhū
bamunzengo būbūka kūja kūng'wano, nū nene
nūja. Aho twabapandīka abo bagwanukūlaga
ūng'wano, tūbabūja gīkī, "Ūng'wano gwenūyo gūtī
gwa nguno kī?"

Munhū ūmo ūsombola gīkī, "Wiza ndīmi

"Simba!"

Yowe kwa ajili ya simba si tendo la mzaha wala si
tendo la kwenda umejiamini. Mjomba, huwa unasikia habari
za simba? Unamfahamu simba? Umewahi kumwona? Au
umewahi kwenda kwenye yowe ya simba?

Siku moja wakati bado niko Msalala ilipigwa yowe
nyakati kama za saa kumi jioni, na wenyeji wa kijiji wa-
kaenda kwenye yowe. Mimi pia nilikwenda.

Tulipowapata wale walioitikia yowe ile tukawauliza,
"Hiyo yowe ni kwa ajili gani?"

Mtu mmoja akajibu hivi, "Amekuja mchungaji

ūmo kwīnga kūmadīmīlo ūhaya gīkī, 'Wapujiwagwa ng'ombe yakwe na līshinhū lyūyīmyola nghingo yūcha, alīyo atalīdebile nīlī shinhū kī!!'

Alīyo biswe tūliganika gīkī shimba ng'osha ngwenūyo ūkalīcha.

Tūdimana nabo kūja, tūkashika ahi pande aho īng'ombe yabūlagīlagwa. Abanhū aho bagabona dūhū amabondo būhaya gīkī, "Īyenīyo shimba." Banhū bīngī bandya kogoha. Twegela tūyīlola īng'ombe yashinagwa malanda matale ūmunhingo, ūlūguku lwaliwagwa nū munda yaliwagwa.

Īkī tīlīmi lya jīlīlaga kūloka, ūng'wano gwizunīlija gīkī īng'ombe yenīyo ibagwe, hanuma

mmoja wa mifugo kutoka machungani na alisema kwamba ng'ombe wake mmoja amekamatwa na mnyama aliyemnyonga shingo mpaka akafa, lakini hajui ni mnyama gani!!"

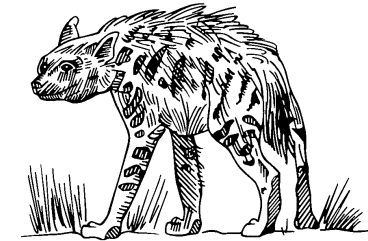
Tuliposikia hivyo, sisi sote tulifikiri mchungaji hajawa wazi katika maelezo yake, bila shaka huyo mnyama atakuwa simba dume. Tukaambatana naye kwenda mahali ambapo ng'ombe ameua. Watu walipoona alama za nyayo wakaanza kuogopa. Tukasogea, tukamwona ng'ombe ameliwa shingoni, nunduni kwake na sehemu za tumbo.

Kwa kuwa jua lilikuwa linaendelea kuzama,

Hūna lūlū ūlūshikū lwenūlo yalī būjikū. Nūbunwa kūsubala, nūfuma hanze nasubale. Aho natalī ūkūsubala jiyola īnzwīlī, hūna nibūja īshi kī? Ikanza ilebe nūyībona mbiti yītūndaga kūnū tīnīlōlela.

Aho yanīlolaga henaho, nūduma nūkūpela. Nogohaga gete! Tūlīlola nayo īmbiti yenīyo. Nayo gashina ūkūnū yanīlōlelaga, nū nene nayīlōlelaga.

Mbiti yenīyo yakanoga lūlū yūbūka yīsonga kayīla ījīle, ngūno yalī hihī ng'wibalabala. Aho yakingīla ng'wibalabala

nje ili kujisaidia. Kabla sijajisaidia, nikahisi nywele kunisisimka! Binafsi nikajiuliza hiki ni nini? Muda mfupi nikamwona fisi amechuchumaa huku akiniangalia.

Wakati fisi huyo akiniangalia, nilishindwa kukimbia. Nikawa nimeogopa sana huku tukitizamana. Naye alikuwa akinitazama kwa makini zaidi.

Baada ya muda fisi alichoka, na akaondoka. Akashika njia, kwa sababu alikuwa karibu na barabara. Alipoingia barabarani ghafla akatokomea gizani.

Mbiti

Nalīzuka aho nakatolwa, nene nū ngoshi wane tūkigasha ng'wipande lya Būkandī ng'waka gūmo. Ng'waka gūmo gwenūyo tūkizugīla, nīyo tūbiza kūle nū kūko twafuma.

Lūshikū lūmo ngoshi wane walī waja kūsoma myenda ya shigukulu atashokile.

Fisi

Nakumbuka wakati nilipolewa, mimi na mume wangu tuliishi sehemu ya Bukandi mwaka mmoja. Kipindi hicho tuliishi peke yetu, tena tukawa mbali na sehemu tuliyotoka.

Siku moja mume wangu alikwenda kushona nguo za sikukuu na hakurudi. Siku hiyo usiku nilihisi haja, nikatoka

wilonge būgota īshimba ītegelwe munyama īlye īche, twizunīlija. Bahū balebe bandya ūkūbaga abāngī bigashaga, bangī bīmīlaga hihī bangī kakūle.

Būlī munhū walī na shilanga shakwe mumakono, ūwabūta, ūwichimu, nghome, migela, ngong'ho, naba, mapanga gītūmo būlī ng'wene akabūkīla.

Hūna lūlū kagiiti kakandya kwingīla.

Ahipande lyenīlo babagīlaga, galīho mamitī, na ngi ningī jalī jibūpa aha masanzu ga miti. Kūhayi-manīla, ngosha ūmo wa babagi wagungumūka

wanakiiji wote waliokuja kwenye yowe walikubaliana kwamba ng'ombe huyo achinjwe, halafu kikatwe kipande cha nyama kiwekwe sumu, ili kumtega simba huyo akila afe. Baadhi ya watu wakaanza kumkata, wengine wakiwa wamekaa, wengine wamesimama karibu, wengine mbali. Kila mtu alikuwa na silaha zake mkononi: mishale, mikuki, rungu, 'migela', bunduki, na mapanga, kadiri kila mtu alivyojiandaa.

Sasa giza likaanza, eneo lile walipokuwa wanachinjia kulikuwa na miti, na inzi wengi walikuwa kwenye miiba ya

ūntwe gwakwe, gūkakumya īlitambī īlo lyalī na ngi
ningī gete, hūna jūbalasana kīhama na shilundumo
shitale u u u u. Ngosha ng'wenūyo wiganika numho
nzūkī, hūna ūkubīla wangū gete. Abanhū aho ba-
bona gīko, biganika gīkī aliliga shimba ya
ng'witambūkīla! Nakūwīle mami, banhū būluma
nhambo kūpela būyaga būyaga. Abamo amabūta

miti ile. Kustukia bwana mmoja, miongoni mwa wachinjaji
aliinua kichwa na kugusa tawi lililokuwa na inzi wengi
kabisa. Inzi wakasambaa na kukawa na ngurumo kubwa "u-
u-u-u". Yule bwana akafikiri labda nyuki, akakimbia mbio
haraka.

Watu walipoona hivyo, wakafikiri labda,
amemkwepa simba aliyemrukia! Nikwambie mjomba! — watu

Banhū bose bakamisha, na bakandya kupela
kūfuma hanze. Īli yoka tūkalīpandagīla, kūlwa
nguno a banhū balī bingī, īyoka lyūcha. Na hangi a
banhū tūkipandagīla. Banhū bangī bakalumīla, na
ūngi akabīnzīka nkono na bakantwala kūsibitali.

Aho wela, tūja kūjīka. Aho twamala kujika
ungoshi wa ng'winhya ng'wichane, wolekeja
kupīnīhala no, hene atahayīle mhayo gose gose
gwa kupandagīlwa kwa īyoka lyakwe na kucha.
Mīhayo yīse yūgelela henaho. Tūkanangamīla ū
ng'wīchiswi, tūshoka kaya.

— *Rebecca Bundala*

tunakufa! Joka!"

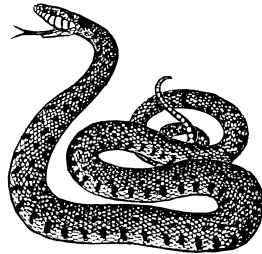
Watu wote wakaamka na kuanza kukimbia nje. Kwa
kuwa watu walikuwa wengi, tulilikanyaga kanyaga lile joka
mpaka likafa. Hata sisi tulikanyagana, watu wengine
waliumia na mwingine alivunjika mkono wakampeleka
hospitali.

Kulipokucha tulikwenda kuzika. Baada ya mazishi
mume wa rafiki yangu alionyesha kusikitika sana, ingawa
hakusema neno lolote juu ya joka lake kukanyagwa
kanyagwa na kufa. Mambo yote yakaishia hapo. Tukamfariji
mwenzetu na kurudi nyumbani.

ībūjikū a henaha, nguno wahayaga gīkī baliza
kūtūgisha."

Twigasha. Kakanza lūlū ū nene nūsangwa,
nalala.

Aho yashika saa nane ja būjikū, lyūshika
iyoka itale līkūbītaga ahigūlya ya banhū. Aho
balībona abichane īliyoka,
imyoyo yogoha. Bandya
kūniwīla gīkī, "Būkaga! Ūlole!
Ūngeni ūyo washika!"

Nūbūka. Aho nabūka
ūkūlola, nūbona iyoka itale gete līkūyelayelaga
aha bigisu ūko balalaga ūkū mhelo.

Nogoha no! Twana, "Ūwi mayū, twacha! Īyoka!"

Tukakaa kwa muda, mimi nikapitiwa na usingizi
nikalala. Ilipofika saa nane za usiku, likafika joka kubwa
sana likipita juu ya watu. Wenzangu walipoliona joka hilo,
wakaogopa. Wakaanza kuniambia, "Amka, uone mgeni
amefika!"

Nilipoamka kuangalia, nikaona joka kubwa
likitembea tembea kwa wenzetu waliokuwa wamelala
pembeni. Nikaogopa mno! Tukapiga kelele "Uwi mama,

gūbyigobya mumasanzu ndūhū ūwakūwīnja
wabūleka wanungelaga hantī, waja na masonga
dūhū! Bangī īngwanda jagobiwagwa mageye
bajiliga, nūlū kūja na kashipande dūhū. Banhū
bangī būpela ilalī gete batashokile. Mami, shali
sha kūkumya!

Abo twalī hihī tūtapelile īkī twabonaga
munhū aliliga ngi dūhū. Hanuma yaho, tūmala
ūkūbaga īng'ombe, gashi yalī nda. Tūbuta magīlī
matale ga nyama tūgatoba masodani, kihamo nī
nhaja tūjitoba.

Aho twamalīla, tūbeja long'we gīkī īntondo

wakatimua mbio na kukimbia hovy hovy. Baadhi yao
waliacha pinde zao kwenye miiba na hawakuweza kuzitoa,
walikwenda na mishale tu. Wengine waliacha nguo zao,
wengine walikimbia kimoja na hawakurudi. Mjomba! —
lilikuwa jambo la kushangaza.

Sisi tuliokuwa karibu hatukukimbia, kwa kuwa
tuliona mtu huyo alikuwa akikwepa inzi tu. Baadaye
tuliendelea kukata yule ng'ombe, kumbe ng'ombe yule
alikuwa na mimba. Tulikata vipande vikubwa vya nyama na
kuitenga. Sehemu nyingine iliyobaki tukaipaka sumu ya
siodani pamoja na ndama aliyefia tumboni.

Tukashauriana kwamba kesho yake asubuhi tupige
yowe tena, tukutane ili tumfuatilie huyo simba tumpate

īdilū gūlile hangī ūng'wano, tūmanhye twize
tūlondele kūshisha twībone īshimba īchile nūlū īlī
mhanga. Tūbūcha inyama tūtuala ūkūlī
ng'wenekele ng'ombe ng'wano gūsambala.

Ūndīmi wa ng'ombe walataīdebile īshimba.
Aho bansombolela ībūjīku ahashikome būhaya
gīkī, "Yeniyo yalī shimba, nīyo nghīma tjo jūbizaga
nghalī kutinda īng'osha!"

Nsūmba ng'wenūyo ogoha no ūding'wa
idedebaji. Walī ni panga adimīlile munkono ūduma
ūkūlitūla hasi nose bandya kūbyūjigolola īnzwala
jakwe lūmo lūmo kūshisha būlyinja. Hūna lūlū ūise
walī fumu, ūmegeja būgota wa kūnghūndagūla

akiwa mzima au amekufa. Baada ya hapo, tukabeba
nyama tuliyoitenga na kupeleka kwa mwenye ng'ombe, na
watu wakasambaa.

Mchungaji huyo wa ng'ombe alikuwa hamfahamu
simba. Usiku ule waliwasha moto na kuketi, wakamwambia
kwamba, "Huyo alikuwa simba, tena simba jike ambaye
huwa ni mkali kuliko dume!"

Kijana yule aliogopa na kushikwa na kihoro. Alikuwa
ameshikilia panga mkononi mwake na alishindwa kuliweka
chini, mpaka wakaanza kunyoosha vidole vyake kimoja
kimoja na kulitoa panga mkononi mwake. Basi, baba yake

"Iyoḱa!"

Makanza ga kale, nalī na mūnhya
ng'wichane. Lūshikū lūmo akapandīka iyanga,
ūchīlwa na ng'wana wakwe. Aho wachīlwa nū
ng'wana wakwe, tūja lūlū kūnangamīla.

Aho twashika, gashinaga ūngoshi wakwe
walī mfumu. Mūnhya ng'wichane ūtūwīla gīkī,
"Degelekagi, ūbūjīkū ūlū būlingīle, ahenaha
tūkūbizaga na badūgū bakabītaga,
bakūyelayelaga. Mtizogoha."

Ū būjīkū aho wingīla, abanhū abingī būlala.
Ū bise lūlū twalītwigesha, banhū gītī bane,
twiwīla gīkī, "Tūbalole abageni abo bakūbītaga

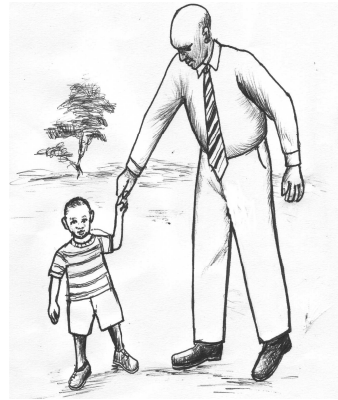
"Nyoka!"

Nyakati za zamani, nilikuwa na rafiki yangu. Siku
moja alipata msiba, akafiwa na mwanae. Tuliposikia hivyo,
tukaenda kumfariji.

Tulipofika, kumbe mume wake alikuwa mganga wa
kienyeji. Rafiki yetu akatuambia kwamba, "Sikilizeni! Usiku
unapoingia, hapa huwa tunapata wageni ambao hupita
wakitembea tembea. Msiogope."

Usiku ulipoingia, watu wengi walisinzia, lakini sisi
watu wanne tulikuwa tumekaa tukisubiri kuwaona wageni
wanaopita usiku, kwa maana tuliambiwa kwamba wanakuja
kutuselimia.

Tūmala īlibilinga
Nangi Gulaka ūlomba.
Twandya kūshoka kūkaya
lūlū mhīndī gete. Aho
tūshokile gīko, Nangi
Gulaka ūnidima nkono
hangī. Tūyū gada gada
nang'we, tūlīpandīla. Namanīlaga lūlū, noyaga
nūkūng'ogoha nose tūshika kūkaya.

Kūntondo yaho Nangi Gulaka ūja
kūng'wake.

Kūfumīla lūshikū lwenūlo nakoya kūbogoha
Bazungu mpaga lelo īyī.

— *Matthew Masanagulilo*

Tukamaliza mkutano, Mchungaji Gulaka akaomba. Baada ya hapo, tukaanza kurudi nyumbani. Ilikuwa ni jioni sana. Mchungaji Gulaka alinishika mkono tena, tukawa tukitembea naye. Nilesamzoea, simwogopi tena.

Mwishowe tukafika nyumbani, na kesho yake, Mwinjilisti Gulaka akarudi nyumbani kwake. Toka siku hiyo siwaogopi Wazungu tena mpaka leo hii.

gīngemo amahūgi ūmuntwe. Yubiza chene!

Īntondo īdilu ūng'wano gūlila, banhū
bibilinga nū nene nūja. Aho twashika a hipande
aho tūkatenga a manyama, tūbona mabondo gayo
ikashika ho, yūlya pye amanyama nī nhaja.

Hūna lūlū lyūshika ikanza lya kūyīlondeja,
tūhelwa gīkī abalī na ngongho būtongela,
būlondela babūta kūshisha abanghome kūnuma.
Twandya kūja tūlilondela ūmo yapandaga
kūshisha amagūlū gūtūngīla mung'wihūlo nditu
kībī.

Bangī būhaya gīkī, "Ūng'wenūmo tīmo,
mhanga nūlū īchile!"

akamtengenezea dawa ya kuondoa mawazo kichwani mwake.

Siku iliyofuata asubuhi yowe ikapigwa, watu wakakusanyika na mimi pia nilikuwepo. Tulipofika sehemu ambayo tulitega ile nyama ya sumu, tukaona alama za miguu ya simba, amekula nyama yote na ndama aliyefia tumboni. Ndipo tukaamua kumfuatilia. Waliamua kwamba wenye bunduki watangulie, wakafuatiwa na wenye pinde, na baadaye wenye rungu. Tukaanza kufuatilia nyayo za simba mpaka kwenye pori nene.

Tulipofika huko, baadhi ya watu wakasema kwamba, "Ndani ya hilo pori yumo simba. Atakuwa amekufa au yuko hai."

Būlī ng'wene wibaga! Kūhayimanīla abalī
kūbūtongī bapulucha īkanga lyalī libandīlile magī,
lyūbapana pupupu na shifutumo shitale no, banhū
būluma kūpela myīga kūtinda īyigolo!

Ngosha ūmo ūhajiwa magwata ūhamuka,
"Bagosha yaniyola! Huuwi angūhagi nacha!"

Waliposikia hivyo, kila mtu akajiandaa kumkabili.
Waliokuwa mbele wakamkurupusha kanga aliyekuwa
anatamia mayai, akawashtua kwa mabawa yake "pu-pu-pu!!"
kwa mshindo mkubwa mno. Watu wakatimua mbio kuzidi
mbio za waliposhtushwa na ngurumo wa kundi la inzi!

Bwana mmoja akanaswa na miiba, akalia, "Ndugu
zangu, simba amenibeba! Huuwi, wahini! Nakufa!"

abo abatīnanzunya
Yesu balaponyiwa
nyanza ya moto,
būyū lila na
kūshelenya mino.
Mhayo gwenūyū
gūli gwa nghana,
mutizūhaya
lwenya yaya."

Nose aho wamala kūtūlomela lūlū, kūnū
akuzwaga lūyilo. Wandya kūbūja, "Nani atogilwe
kunuznya Seba Yesu?" Hangī ūbūja, "Nani
atogilwe kūnshokela Seba Yesu?" Bilonga abalī
bagwa mushibi būnshokela Seba Yesu.

ipo siku atarudi Mwana wa Mungu, na wale wasiomwamini
Yesu watatupwa katika ziwa la moto watalia na kusaga
meno. Neno hili ni la kweli, msidhani ni mzaha. Hapana!"

Baada ya kumaliza kuhubiri, huku jasho likimtoka,
akauliza, "Nani anapenda kumwamini Yesu?" Akauliza
tena, "Nani anapenda kumrudia Bwana Yesu?" Baadhi ya
watu walikubali kumrudia Mungu na kumwamini Bwana
Yesu.

ūkwenūko bangī būyū bapela ko, biza aha libilinga liswe. Ng'hana aho twamala ū kwimba gīko ū Baba ūlomba. Ūng'wegeleja lūlū ū Nangi Gulaka. Aho wandya ūkūlomela, ūlomela ni laka itale lya būshikanu gete.

Alīhaya gīkī, "Bing'we badūgū bane Basukuma, nene nang'wenhela ng'hombe ya būpījī kūfuma kūlī Mulungu. Oyagi shibi shing'we, munzunye Yesu, ng'wana wa ng'wa Mulungu Klisto uyo walī uleka ikūjo lyakwe ng'wigūlū. Akiza ūcha ha nsalaba kūlwa nguno yiswe bose, bapi, bape, na baza. Alī ūlū mūleka kūnzunya Yesu, lūlīho lūshikū Yesu Ng'wana wa ng'wa Mulungu akūshoka. Nabo

wakicheza ngoma, wakaacha, wakaja kwenye mkutano wetu. Tulipomaliza kuimba, Baba akaomba. Baadaye akamkaribisha Mchungaji Gulaka. Mchungaji Gulaka alihubiri kwa sauti kubwa na kwa mamlaka. Akasema hivi, "Ninyi ndugu zangu Wasukuma, mimi nimewaleta habari njema kutoka kwa Mungu. Acheni dhambi zenu, mwaminini Yesu Mwana wa Mungu Kristo aliyeacha utukufu wake mbinguni. Alikuwa akafa msalabani kwa ajili yetu wote, weusi, weupe na wekundu. Lakini msipomwamini Yesu

Īlībaala lyūjima banhū bakūpelaga.

"Shokagi," ūtemi ūhamuka, batang'wigwile! Bagosha abagimu bingīlamo na mva, gashi nī shimba yalī ītimo.

Tūfuma na mabondo gayo kūshisha ha mongo ūgwali na minzī mingī. Tūbona yakīlaga ipande lya kabīli. Ng'wano gūlamula kūshoka tūtayipandīkile.

Mami, ogohaga ūlū wigwa ng'wano gwa shimba. Ūtizūja. Wadūndyaga nghumbī na kūgala shikuba, wadūla kulabūka ītinakūdima!

— *Gideon Bundala*

Watu waliposikia wakaja mbio na eneo lote likazungukwa na watu.

Kiongozi wetu akapiga kelele, akasema, "Rudini!" lakini watu wengi hawakumsikiliza. Wanaume jasiri wakaingia ndani ya pori na mbwa zao, wakimtafuta simba, kumbe hata hivyo simba hakuwemo.

Tukaendelea kuzifuatilia alama za nyayo zake mpaka mtoni ambako kulikuwa na maji mengi, na tukaona simba amevuka ng'ambo ya pili ya mto. Kwa hiyo kundi la wanakijiji likaamua kurudi.

Mjomba! — ogopa kusikia yowe inayohusu simba. Usiende! Ukitanguliza tumbo na kifua mbele unaweza kuumia kabla ya simba kukukamata.

“Kwigwa kwa Mbūlū Mpaga Mininga Mu Gūtū.”

Nalīzūkwa aho nalīnatalī ndo, nigashaga na gūkū wane kībyala baba. Wali atogilwe gete būlī makanza kūniwīla gīkī, shigelile nigwe na kuleka īyo akūnilemejaga kwīta.

Nalīzūkwa lūshikū lūmo galīgabutwa masanzu ga miti ga migū. Nandya kūlinha higūlya ya masanzu genayo. Galī na mihwa magīnu na masongu. Aho nalīlinha nūtelela. Gūnichima na kūnitandūla ilanda itale gete hitango, mininga mingī gūzwa. Nandya kūlīla.

Ūgūkū wane wiza ūnigunanha, ūkwīnga mo

“Kusikia Kwa Kenge Mpaka Damu Masikioni”

Nakumbuka wakati ningali mtoto, niliishi na babu yangu mzaa baba. Alikuwa kila wakati anapenda kuniambia hivi, “Ni vema kuwa msikivu na kuacha ninayoambiwa kuacha.”

Nakumbuka siku moja kulikuwa na miiba imekatwa ya miti aina ya ‘migu’. Miti ile ilikuwa na miiba mingi na mikali. Nikaanza kupanda juu ya ule mti ya miiba. Wakati nikipanda, nikateleza kwenye miiba, ikanichoma na kunichana kwenye paja. Damu nyingi ikamwagika, nikaanza kulia.

Babu yangu akaja, akanisaidia kunitoa kwenye miiba.

gete. Bangī balījinja ngobo, bangī balījinja shilīwa na makūbī, bangī balībina mbina yabūgobo gobo na būzwilili.

Aho twamala kakanza kado, nose ikanza ligela lūlū u Baba alīng’wīla gīkī ū Mayu, “Ng’wana-nzokayape!”

“Lama!”

“Andyaga ko lūlū lyīmbo, twīmbe tūlomele mhayo gwang’wa Mulungu.”

Mayū wandya lyīmbo, twīmba gete gete. Nose abazunya bangī bilonga abalī ng’wigūlilū ng’wenūmo twīmba nabo. Bahū bandya kwibilinga, būtūtula hagatī gatī. Ababinaga nabo

tulikuta watu wengi sana. Baadhi ya watu walikuwa wakiuza nguo, wengine wanauza chakula na mboga, wengine wanacheza ngoma aina ya ‘bugobogobo’ na ‘buzwilili’.

Baada ya muda mfupi kupita, Baba akamwita mama, “Ng’wananzoka Yape.”

“Abe?”

“Anzisha wimbo, tubahanira neno la Mungu.”

Mama akaanzisha wimbo, tukaimba sana. Wakristo wengine waliokuwa gulioni, wakaungana nasi tukaimba nao. Watu walianza kukusanyika na kutuzunguka. Waliokuwa

Aho lyashika ikanza lya mhīndī kūnū
twamalaga kwikūla, hūna ū Baba alīhaya gīkī,
"Tūbūkagi lūlū, tūje kwigūlilū, tūkalomele
nghombe ya būpījī."

Tūbūka tūjile, nene, Baba, Mayū, kīhamo
nū Nzungu ng'wenūyo

Aho tūlī munzila tūjile, nose nūmūja ū
Baba īgete, "Ūngeni ng'wenūyū alī muna he?
Ninani lina lyakwe?"

Aliniwīla gīkī: "Ng'wenūyo alī Nangi Gulaka,
kwīnga Amelika. Wūtung'wa kūnū. Kwiza kūomela
ng'hombe ya būpījī."

Ng'hūna tūja, tūlīshimīnza tūjile nang'hwe.
Aho twashika ūkwigūlilū tūsanga banhū bingī

Ulipo fika wakati wa jioni, tukiwa tumemaliza kula,
ndipo baba akasema hivi, "Twende gulioni, tukahubiri
habari za neno la uzima."

Tukaanza kuondoka, mimi, Baba, Mama, pamoja na
huyo Mzungu. Wakati tukiwa njiani nikamuuliza baba,
"Hivi, huyo mgeni ni wa wapi? Na jina lake ni nani?"
Baba akajibu, "Huyu ni Mchungaji Gulaka, kutoka
Marekani. Alitumwa huku kuja kuhubiri habari njema."
Tukaendelea kwenda naye. Tulipo fika gulioni

ūmu mihwa.

Aho wanīnja ūniwīla gīkī, "Ng'wizūkūlū
wane, nakūlemeja ūkūlinha ūmūmitī. Ūlema
ūkwigwa."

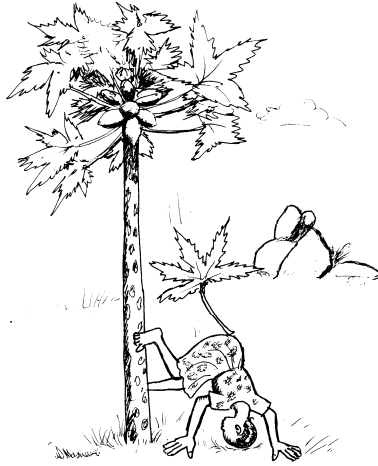
Kūlwa kūleka kwīgwa kwane nī haha
ndīnilanda. Alīyo hangī natigwile.

Lūshikū lūngī hangī nūlinha mu līntī lya
mapela nūching'wa līntī hitama. Gūkū wane ūnitūla
na ūnilemeja hangī.

Īkī nalīnatīwakwigwa, lūshikū lūngī
nakalinha mu līntī li babayū. Aho nadima itambī
īmo li babayū, itambī lyenīlo lyūtagūka nūgwa
nūtula ntwe gwane hasī, nūjimīja būmani wane

Aliponitoa akaniambia hivi, "Mjukuu wangu,
nilishakuzuia kupanda kwenye miti, lakini ulikataa kusikia."
Kwa kutokumsikia Babu mpaka sasa nina kovu.
Lakini bado niliendelea kutokuwa msikivu. Siku moja
nikapanda tena kwenye mti wa mpera, na mti
ukanichoma kwenye shavu. Babu akanipiga na akanionya
tena. Lakini sikuwa mtu wa kusikia.
Siku nyingine nikapanda kwenye mti wa mpapai.
Niliposhika tawi moja la mpapai likakatika, nikaanguka
nakupiga kichwa chini. Nikapoteza fahamu kwa muda.

makanza malebe! Gūkū wane ūlīla. Wiganika gīkī hamo nachaga. Aho lyabīta ikanza nūshokelwa ūbūmani wane. Kwīnga lūshikū lwenūlo, nitegeleja gete īmihayo īyo nawīlagwa nū gūkū wane. Alīyo kūlwa kūkīja kwigwa kwane ndī na malanda, na kwikala ndība mihayo mingī īkī nakagwa nilabūla ntwe gwane.

Kūlwa īyo īlī yawiza kwigwa īyo ūkūwilagwa na batale bako.

— *Martha Masaga*

Babu yangu alipoona hivyo akalia, akafikiri nimekufa. Lakini baada ya muda mfupi fahamu zangu zikanirudia.

Toka siku hiyo nikawa msikivu wa mambo niliyokuwa nikiambiwa na babu yangu. Lakini kwa kutokuelewa kwangu nina makovu, na ninasahau mambo mengi kwa kuwa nilianguka nikaumia kichwa.

Kwa hiyo ni vyema kusikia mambo unayoambiwa na wakubwa wako.

ūnilondeja wangū wangū, ūshika ūnidima nkono, alīnitwala hanze. Alīhaya gīkī, "Bebe nyanda! Kūlwa kī ūlīnogoha? Nzūgū dūhū. Nū nene nalī mūnhū gītī bebe."

Ūshika wigasha hisumbī nane, ūnibūcha ha magūlū gakwe. Ūyū nishishita shishita mu ntwe. Nene kūnū nalīlīla. Nūyū nangamīla. Aho nanangamīla gīko, ng'wene ūyū seka seka. Nahayimanlīa nandya gītī kumanīla. Ūlū na nangamīla, waseka seka; nane nang'wenya ng'wenya. Nose twimanīla, nūyū ndima dima nī nzwala jakwe.

Huku akisema hivi, "Wewe kijana, kwa nini unaniogopa? Njoo, mimi ni mtu kama wewe."

Alipofika nje aliketi kwenye kiti, akanibeba juu ya miguu yake, akawa ananipapasa papasa kichwani. Huku nikilia na kumwangelia usoni. Wakati namwangelia yeye akawa anacheka cheka nami nilianza kutabasamu. Baadaye nilimzoea, hata nikawa namshikashika vidole vyake.

Mhayo Gwa Ng'wa Seba

Aho nalī natalī nyanda ndo wa myaka mpungatī, hakaya yiswe Būgilasoga, Sengelema. Twalī ho bayanda bingī na balūmbū bane kīhamo na Baba na Mayū. Bizaga Bazungu bingī bakīma na bagosha. Bangī balalaga na bangī bashokelejaga. Hamo bamala nūlū nyuma īmo, alīyo nabogohaga no.

Lūshikū lūmo mu ng'waka gwa 1941, wiza ngosha ūmo wakizungu nīthu ngūngūhu, nīyo hangī wa wanga būtale! Nūpelela mu numba nakibise ng'wizungu lya būlīlī. Gashina nang'hwe lūlū

Neno la Bwana

Wakati nilipokuwa kijana wa miaka saba, nyumbani kwetu Bugilasoga, Sengerema, tulikuwa vijana wengi na dada zangu wanne pamoja na Baba na Mama. Wakati huo walikuwa wanakuja Wazungu wengi nyumbani kwetu, wanawake na wanaume. Baadhi yao walikuwa wanakaa hata wiki nzima, lakini mimi nilikuwa ninawaogopa mno.

Siku moja mnamo mwaka 1941, alikuja mwanaume mmoja Mzungu mrefu, tena mwenye kipara kikubwa! Nili-pomwona nikakimbilia ndani, nikajificha kwenye uvungu wa kitanda. Kumbe, naye akanifuata haraka haraka, akafika akanishika mkono akanipeleka nje.

Bolekejagi Būtogwa Wing'we

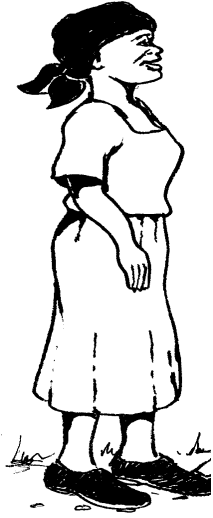
Lūshikū lumo akiza nsaji hakaya yiswe, witanagwa Sumayi. Nūng'wegeleja nūng'winha shilīwa ūlya. Ūyiza lūlū gwa hakaya yise henaho.

Aho namona wiza aha kaya, nūndīlīla. Ūtogwa kwigīsha lūlū aha kaya. Nī shilīwa ūyūlya waja washoka. Tūyikala nang'we, tūyūlala nang'we chumba shimo. Chumba shenīsho twalalaga nene, ng'wana wa ng'wise, kīhamo na nzuna wane nū Sumayi. Toga twalala wela, waja kūyela. Mhīndī washoka. Walya hangī, walala aha kaya. Wela waja, mhīndī washoka. Idilū wamisha, twang'winhaga minzī woga, anajipaka wamala

Waonyesheni Upendo Wenu

Siku moja kichaa mmoja alikuja nyumbani kwetu, jina lake Sumayi. Nilipomwona nilijawa na huruma tele. Nilimkaribisha nyumbani nikampa chakula na maji ya kunywa.

Kwa upendo niliomwonyesha, ulimfanya Sumayi apende kukaa nyumbani kwetu. Anakula, anakunywa, anakwenda kutembea na kurudi nyumbani. Tukawa tunalala naye chumba kimoja: mimi, dada yangu, na mdogo wangu. Asubuhi akiamka tunampa maji ya kuoga. Akimaliza

wibila amaguta. Waja kūyela.
Hīgīko. Tūktkala nang'we gītī
ng'waka gūmo.

Aho natolwa, oya ukūbīta
ūyū būgīja kule, wabūja gīkī,
"Mayū, aliho ū mūnhya
ng'wichane?"

Mayū wang'wila gīkī,
"Watolilwe."

"E! natūbītaga lūlū."

Ūyū bītīla kūle dūhū waja, kaya yose yose
īyo atogilwe wajaga.

Lūshikū lūngī hangī washoka. Wabūgīja

hujipaka mafuta na kwenda zake kutembea. Hivyo ndivyo
tulivyokaa naye kwa muda wa mwaka mmoja.

Baada ya mimi kuolewa, Sumayi aliondoka. Akaacha
ku kaa nyumbani kwetu. Akawa anauliza kwa mbali, "Mama,
mwenzangu yupo?"

Mama akamwambia, "Amekwisha kuolewa."

Akasema, "Ah! Ameolewa? Sipiti hapa tena."

Hivyo aliondoka na akawa anaenda kila nyumba
anayopenda.

Baada ya siku, anarudi tena, anauliza, "Mama,

kūle, "Mayū, aliho ū mūnhya ng'wichane?"

Mayū wang'wila gīkī, "Watolilwe."

"Natizaga lūlū ikī atīho ūmunhya
ng'wichane."

Bana bane na bizukūlū bane,
nalīmūsombolela gīkī, mubize na moyo gwa kudītīla
banhū. Nūlū usaji, ūndītīla ūng'winha minzī ūng'wa.
Nūlū atīna myenda, ūlū gīkī ūmona alī sagala
sagala ng'winhage. Ingīlaga mu kaya ū lole kagobo
ūng'winhe azwale. Shilīwa ūlū ūlī nasho
ng'winhage. Nūlū alī na mako atogaga ng'ojage.

Olechagī būtogwa wing'we.

— *Anna Ng'habi*

mwenzangu yupo?"

Mama akamwambia, "Amekwisha kuolewa."

Akasema, "Sasa sitakuja tena, kwa sababu rafiki
yangu hayupo."

Wanangu na wajukuu zangu, ninawaelezeni hivi,
muwe na moyo wa kujali watu. Hata kama ni kichaa, mpe
maji anywe. Kama hana nguo, mpe nguo avae, mpe chakula
ale, na kama ni mchafu, mwogeshe.

Onyesheni upendo wenu.